

مقدمه

جوامع جدید در برگیرنده گروه‌های عظیم انسانی با سابقه قومی، مذهبی و شیوه‌های زندگی متفاوت است. با گسترش روزافزون و توسعه این نوع جوامع، جامعه توده وار و فرهنگ توده پدید می‌آید. جامعه توده وار، آفریده عصر جدید و محصول تقسیم کار و نظام‌های ارتباط الکترونیکی نوینی است که دائما در حال تغییر و تحولند. از این رو، جامعه توده وار و ارتباط جمعی دو پدیده همزاد هستند که نمیتوان بسادگی آنها را از یکدیگر متمایز کرد. بنابراین می‌کوشیم در گام نخست، چگونگی شکل‌گیری جوامع توده وار و فرهنگ توده را مورد بررسی قرار دهیم و ویژگی‌های هر یک از آنها را روشن سازیم و سپس به نقش و عملکرد تکنولوژی‌های نوین ارتباطی در عصر جدید پردازیم.

واژه ارتباط (Communication) از ریشه لاتین "Communis" به معنای اشتراک گرفته شده است. این کلمه در زبان فارسی به صورت مصدر عربی باب افتعال به کار می‌رود که در لغت به معنای پیوند دادن و ربط دادن و بصورت اسم مصدر به معنای بستگی، پیوند، پیوستگی و رابطه کاربرد دارد. پژوهشگران ارتباطات میان واژه ارتباط به معنای مفرد Communication و واژه ارتباطات به معنای جمع Communications تفاوت قائلند. کلمه ارتباطات به صورت جمع، در علوم ارتباطات، به معنای مطالعه پیرامون ابزار و لوازم فنی این پدیده بکار می‌رود. حال آنکه معنای این واژه بصورت مفرد، بیانگر فرایندی است که در آن، بیان از پیام دهنده به پیام گیرنده منتقل می‌شود و به عبارت دیگر، به گردش پیام بین فرستنده و گیرنده پیام مربوط می‌شود.

حال برای آنکه مفهوم ارتباط روشنتر شود، به تعاریفی چند در این زمینه می‌پردازیم: مفهوم ارتباط در دایره‌المعارف عمومی فیشر چنین تعریف شده است: ((ارتباط در مفهوم گسترده آن، برای بیان هر نوع انتقال اطلاعات بکار می‌رود)). ((در یک مفهوم دقیقتر، انسان از مفهوم ارتباطات، یک جریان دو سویه تفهیم و تفاهم میان دو موجود زنده را درک می‌کند. ارتباط بین دو انسان، نوعی رفتار اجتماعی است که از مفهوم ((فاعلیت)) یک قطب تا فهم و احساس و رفتار قطب دیگر گسترده است. ارتباطات، نوع خاصی از رفتار اجتماعی یا رفتار متقابل است که طی آن، مفهوم مورد نظر مستقیماً به کمک علامات مختص به موضوع، به گیرنده منتقل می‌شود.)) ادوین امری در کتاب ((مقدمه‌ای بر ارتباطات جمعی))، ((ارتباط)) را چنین تعریف می‌کند: ارتباط عبارت از فن انتقال اطلاعات و افکار و رفتارهای انسانی از یک شخص به یک شخص دیگر است. به طور کلی، هر فرد برای ایجاد ارتباط با دیگران و انتقال پیام‌های خود به آن‌ها از وسایل گوناگون استفاده می‌کند. مثلا وقتی انسان می‌خندد، شادی خود را با نگاه و لبخند به دیگران نشان می‌دهد. همچنین، وقتی شخصی به شخص دیگری ((صبح بخیر)) می‌گوید، با بیان شفاهی، دوستی و صمیمیت خود را به او می‌فهماند. به همین ترتیب، هنگامی که انسان به دیگری نامه می‌نویسد، مقصود خود را به صورت کتبی بیان می‌کند و با او رابطه برقرار می‌سازد.)) ویلبر شرام در تعریف ارتباط می‌گوید: ((مفهوم ارتباط، در واقع)) هماهنگ شدن فرستنده و گیرنده در رابطه با یک پیام ویژه است)) رشیدپور، ارتباط را جریانی می‌داند که طی آن، دو نفر یا بیشتر از طریق کاربرد پیامهایی که معنای آن برایشان یکسان است به تبادل افکار، نظرات، احساسات و عقاید خود می‌پردازند.)) ژان مزون نوروان شناس اجتماعی معاصر ((ارتباط)) را چنین تعریف می‌کند: ((ارتباط به معنای وسیع، عبارت از مبادله پیام هاست. بعبارت دیگر، فرایندی است که بر اساس آن، معنایی میان اشخاص یا گروهها مبادله می‌شود.)) او با الهام از مدل لاسول می‌گوید: ((در هر ارتباطی، هفت پرسش مطرح می‌شود که عبارتند از: ۱- چه کسی می‌گوید؟ ۲- چه می‌گوید؟ ۳- به چه کسی می‌گوید؟ ۴- کجا می‌گوید؟ ۵- چگونه می‌گوید؟ ۶- برای چه می‌گوید؟ ۷- با چه تاثیری می‌گوید؟))

جرج جرنبر: ((ارتباط را به مفهوم کنش متقابل اجتماعی بر اساس پیام می‌داند.))

لاندبرگ، شراگ و لارسن، ((ارتباط را عبارت از انتقال معانی یا پیام از طریق نمادها می‌دانند. به نظر این سه دانشمند، زمانی که انسانها از طریق نمادهایی چند به تاثیر بر یکدیگر می‌پردازند، در ارتباط با یکدیگر قرار می‌گیرند.)) دنیس لانگلی و میشل شین ارتباط را چنین تعریف می‌کنند: ((ارتباط عبارت است از فراگرد انتقال اطلاعات با وسایل ارتباطی گوناگون از یک نقطه،

یک شخص یا یک دستگاه به دیگری)) جان ای. آر. لی در کتاب ((بسوی سیاستهای ارتباطی واقع بینانه)) تعریف زیر را بدست می دهد:

((ارتباط را عموماً به مفهوم فراگرد حمل و نقل و ارسال میان محل ها و مردم می دانند. در نظر مسئولان برنامه ریزی، ارتباط معمولاً بمعنای حمل و نقل کالاها و مردم از راه خشکی، آب و هوا و ارسال پیامها از طریق وسایل مخابراتی بوده است. ولی مفهوم ارتباط در جامعه ((که بویژه به ظرفیت اطلاعاتی لازم برای جامعه بمنظور عملکرد موثر و جریان ارتباط در سراسر بافت اجتماعی توجه دارد، با این معنای محدود تطبیق نمی کند.)) بنابر این، می توان نتیجه گرفت که ارتباط نشانگر فرایندی است که در آن، اطلاعات، عقاید و افکار مردم هم از طریق تماس مستقیم و هم از طریق مجراهای مختلف صورت می گیرد. عبارت ساده تر، اطلاعات از طریق ارتباط انتقال می یابند. در برقراری ارتباط، پیوسته هدفی وجود دارد و فرد برای دریافت آگاهی بیشتر، با دیگران ارتباط برقرار می کند. در پرتو ارتباطات است که فرد به مهارتهای تازه و طرز فکر و رفتارهای جدید دست می یابد. اگرچه اطلاع Information نوعی ارتباط است، ولی از نظر معنا با ارتباط متفاوت است، زیرا هر اطلاع رسانی، نوعی ارتباط محسوب می شود، ولی هر ارتباطی اطلاع نیست. عبارت دیگر، می توان ارتباط برقرار کرد، بدون آنکه اطلاعاتی رد و بدل شود جی فولیه جامعه شناس معروف فرانسوی می گوید: ((اطلاع نوعی ارتباط است که در آن، مطالبی در باره یک واقعیت، یک رویداد، یک پیشرفت و ... جدید و بدیع گفته می شود. بدون وجود این عنصر بدیع و نو ظهور ((ارتباط)) در حد همان ((اطلاع)) باقی می ماند. برای اثبات این نکته، فولیه دو مثال ذکر می کند:

مثال اول: فرض می کنیم عاشق جوانی (برای چندمین بار) درباره عشق خود به معشوقه اش، با او راز و نیاز میکند. در این موقعیت ((ارتباط)) برقرار می شود، اما ((اطلاعات)) ی رد و بدل نمی شود، زیرا معشوقه قبلاً از احساسات معشوق آگاه بوده است. فولیه اضافه می کند که اگر این عاشق، اظهار عشق و تاثیر آنرا در جایی به ثبت می رساند و یا آنرا در نشریه ای چاپ می کرد، در آنصورت، ((اطلاع)) حادث می شد. مثال دوم: گروهی از مردم شاهد شروع ریزش بارانند. اگر آنها درباره باران گفتگو کنند و هیچ اطلاعاتی رد و بدل نشود، در این صورت همه آنها صرفاً یک واقعیت را بیان می کنند. اما وقتی گوینده رادیو یا تلویزیون وضع هوا را پیش بینی می کند، اطلاعاتی را منتقل می سازد.))

برای آنکه مفهوم ((اطلاع)) روشن تر شود، باید به ارزش پیام برای گیرنده توجه شود بطور کلی گیرنده، هنگامی تحت تاثیر یک پیام واقع می شود که این پیام نسبت به آنچه می دانسته است، تازگی داشته باشد. عبارت دیگر، هر پیام بمنظور انتقال یک آگاهی تازه عرضه می شود و میزان همین آگاهی تازه است که تحت عنوان ((اطلاع)) واحد ارزشیابی قرار می گیرد. در هر ارتباطی که بین فرستنده و گیرنده برقرار می شود، ضمن تبادل پیام تعدادی از آگاهی های پیشین نیز به گیرنده منتقل می شود و چون ارزش اطلاع موجود در هر پیام برای گیرنده، بمیزان تازه بودن و غیر قابل پیش بینی بودن آن بستگی دارد، بنابراین هر اندازه که عناصر تازه یک پیام بیشتر باشد، ارزش آن بیشتر خواهد بود. مفهوم ارتباط صرفاً به نوشته های چاپی اطلاق نمی شود، بلکه این مفهوم مواد دیگری نظیر اطلاعات در یک فیلم، اسلاید، نوار تلویزیونی و نوار کامپیوتری را نیز در بر می گیرد. امروزه، رسانه های غیر نوشتاری در زمینه ((انتشار اطلاعات))، انقلابی عظیم پدید آورده اند. در گذشته، اطلاعات در انحصار نخبگان قرار داشت، اما در عصر حاضر، در پرتو پیشرفت دانش و فن، اطلاعات ثبت شده در مجموع غیر مکتوب و در اختیار همگان است. به عبارت دیگر، می توان گفت که امروزه اطلاعات، بیشتر دسته دوم محسوب می شود.

سی رایب میلز جامعه شناس معروف آمریکایی در این زمینه می گوید: تنها مقدار ناچیزی از اطلاعات ما دست اول است. ما بیشتر ((تصاویر ذهنی)) خویش را از طریق رسانه ها کسب می کنیم بطوریکه اغلب حتی به آنچه در برابر دیدگانمان رخ می دهد، نیز باور نداریم. مگر آنکه در باره آن مطلبی در روزنامه بخوانیم و یا از رادیو و تلویزیون بشنویم و ببینیم. رسانه ها نه تنها اطلاعاتی را در اختیار ما می گذارند، بلکه به تجارب ما نیز سمت و سو میدهند. در نتیجه، معیارهای ما از حیث زودباوری و از نظر فهم

واقعیت بیشتر بوسیله همین رسانه ها تعیین می شود تا از طریق تجارب پراکنده خودمان . اگرچه اطلاعات یکی از دستاوردهای انسان بشمار می رود ، ولی عامل انسانی در تولید و تبدیل آن به ابزار و تکنولوژی ، بسیار موثر است . در واقع می توان گفت که هر نوع تولید انسانی بگونه ای اطلاعات است . زیرا ذهن در شناخت و تبدیل آن موثر بوده است .

فزونی اطلاعات ، در ارتباط با افزایش جمعیت ، انقلاب مهم عصر حاضر است امروزه شمار انسانهایی که روی کره زمین زندگی می کنند ، از مجموع همه انسانهایی که در طول تاریخ مکتوب می زیسته اند ، بیشتر است .

در چنین شرایطی ، هیچ انسانی حتی دانشمندترین افراد نمی تواند بتهنایی به تمامی اطلاعات مورد نیاز خود دست یابد و بر آنها چیره شود . زیرا شتاب تحولات در حوزه دانش و فن بقدری چشمگیر است که انسان تا بخواهد به آن دسترسی پیدا کند ، کهنه و منسوخ می شود .

اطلاعات ، این ماده گرانبهای قرن حاضر ، به نظامهای اطلاعاتی و ارتباطی پیشرفته نیاز دارد زیرا مغز انسان ، دیگر یارای انباشته کردن این همه اطلاعات را ندارد از این رو صنعت الکترونیک ، نقش مهمی در نگهداری و انتقال اطلاعات پیدا می کند . بگونه ای که کامپیوترهای امروزی هیچ گونه مشابهتی با ماشین های حساب یا آدماهای ماشینی ندارند . بلکه آنها بعنوان ((پردازنده های اطلاعات)) می توانند اطلاعات را تولید ، پرداخت ، نگهداری و عرضه کنند . اما این نظامهای اطلاعاتی ویژگی هایی دارند که باید به آنها توجه شوند . ((هر نظام اطلاعاتی که دانش و اطلاعات را در میان مردم توزیع کند ، باید ۳ نیاز عمده را برآورده سازد : نخست آنکه به استفاده کننده بگوید اطلاعاتش را کجا بیابد . دوم هر آن که استفاده کننده تصمیم گرفت اطلاعاتی را بدست آورد ، آن اطلاعات را به او برساند . و سوم آنکه هر زمانی که استفاده کننده تعیین کرد ، به درخواست های او پاسخ بگوید .)) اما گردش آزاد اطلاعات و روزآمد بودن آن ، در زندگی انسانهای امروزی بسیار موثر است . نیاز به اطلاعات در امور برنامه ریزی ، سیاست گذاری و تصمیم گیری تا حدی است که برخی کشورها ، اطلاعات را در ردیف مواد انرژی زا می دانند .

((در واقع تفاوت عمده میان کشورهای پیشرفته و عقب مانده در نقش و ارزش اطلاعات آنها نهفته است . برپایه نظریات برخی دانشمندان و سیاست مداران در گزارش تازه با شگاه رم ((قدرت در جایی متمرکز می شود که بیشترین اطلاعات در آنجا وجود دارد)) بنابر این ، هر کشوری که اطلاعات بیشتری تولید کند ، با سیاست ها و برنامه های مناسب برای مهار و انتقال اطلاعات خود ، توانایی تسلط بر سایر کشورها را خواهد داشت .))

ارتباطات ، سنگ پایه اولیه تمدن بشری است . هر قدر که جامعه از سادگی به سوی بغرنجی پیش می رود و پیچیده تر می شود ، ارتباطات انسانی نیز اشکال پیچیده تری به خود می گیرد ، تا بدانجا که این در هم تنیدگی ارتباطات میان انسان ها ، امروزه یکی از مهمترین سازمان های بشری است ، مبادله اطلاعات و افکار میان آحاد انسانی ، یکی مبرم ترین نیاز های زندگی اجتماعی است و ارتباطات ، به عنوان حلقه واسط ، فرد را به جامعه متصل کرده و زمینه انتقال میراث فرهنگی از نسلی به نسل دیگر را فراهم آورده است . گستردگی جوامع توده وار ، وجود ابزار و لوازم ویژه ای را برای برقراری ارتباط ایجاد کرده است که وسایل ارتباط جمعی از جمله نمونه های بارز آن به شمار می شود . ما در مطالعه ارتباطات ، با انواع پیوند های اجتماعی در جامعه سر و کار داریم . در اینجا می کوشیم ضمن تقسیم بندی ارتباطات از لحاظ محتوا و کار کرد ، هر یک از آن ها را به طور جداگانه بررسی کنیم